

istine kao slobode, istine kao neskrivenosti, neistine, bludnje, otkritosti i razotkritosti.

“Martin Heidegger – na putu k jeziku” tema je zadnjeg sustavnog članka ove knjige, gdje autorica promišlja Heideggerovo poimanje jezika, i to na različitim postajama njegova mišljenja, počevši od jezika kao kuće bitka, preko biti jezika i jezika biti, do jezika kao pitanja blizine i stvari. Pritom “Heideggerovo promišljanje jezika nije ni filozofija jezika, čiju pretpostavku vidi u razvoju čovjeka kao subjekta, niti filozofija riječi, već promišljanje ‘podrijetla’ jezika iz riječi, riječi shvaćene kao bivanje istine bitka” (166).

Autorica na kraju knjige donosi i rezultate svojih istraživanja o hrvatskom prevođenju Heideggerovih riječi pod naslovom “Prevoditeljska rješenja nekih fundamentalnih pojmova Heideggerova mišljenja unutar hrvatskog jezičnog područja”, navodeći prijevode termina J. Brkića, M. Cipre, B. Despota, B. Hudoletnjaka, V. Pandžića, D. Pejovića, G. Petrovića, V. Sutlića, Š. Vranića i F. Zenka, svoje recenzije Heideggerovih spisa *Metaphysik und Nihilismus* (1999) i *Hannah Arendt, Martin Heidegger: Briefe 1925–1975* (1999), kao i bibliografiju Heideggerovih djela, važnijih djela o Heideggeru i nekoliko djela opće literature, relevantnih za njezino istraživanje.

Ivan Kordić

Institut za filozofiju

Ulica grada Vukovara 54, HR-10000 Zagreb

ivan.kordic1@zg.htnet.hr

Arthur C. Danto, *Nasilje nad ljepotom: estetika i pojam umjetnosti*, prevela Mirjana Paić Jurinić, Zagreb: Muzej suvremene umjetnosti, 2007, 287 str.

U knjizi *Preobražaj svakidašnjeg: filozofija umjetnosti* (1981), Arthur C. Danto piše: “Naslov je u svakom slučaju više od imena ili etikete; on je uputa za tumačenje”.¹ Da naslov njegove knjige *The Abuse of Beauty: Aesthetics and the Concept of Art* (2003), koja je 2007. godine prevedena na hrvatski jezik u izdanju biblioteke Refleksije Muzeja suvremene

¹ A. C. Danto, *Preobražaj svakidašnjeg: filozofija umjetnosti*, Zagreb: KruZak, 1997, str. 169.

umjetnosti kao *Nasilje nad ljepotom: estetika i pojam umjetnosti*, nije slučajna, ne treba uopće sumnjati. Inspiraciju za njega pronašao je u djelu A. Rimbauda *Sezona u Paklu* gdje Rimbaud piše: “Jedne večeri, posjeo sam ljepotu sebi na koljena. I uvidio sam da je gorka, pa sam je izvrijeđao” (*Nasilje nad ljepotom*, str. 91). Na prednjim koricama engleskog izvornika naslov je upotpunjen blago nakošenom ilustracijom poznate Marcel Duchampove razglednice s reprodukcijom *Mona Lise* kojoj je nacrtao brkove i kozju bradicu te u podnožju razglednice nadodao opis slike “L.H.O.O.Q.” što na francuskom pri izgovoru zvuči slično “elle a chaud au cul”, a u prijevodu “ona ima vruće dupe”.² Osim mogućeg duhovitog provociranja aluzije na navodnu Da Vincijevu homoseksualnu orijentaciju ovaj *ready-made* kao da označava nasilni vandalski čin i uvredu idealu ljepote koji je ta čuvena Leonardova slika do tada predstavljala u umjetničkom svijetu. Avangardna će umjetnost 20. stoljeća preuzeti ulogu vandala, vršeći “nasilje nad ljepotom” te napuštajući ideal ljepote omogućiti filozofsku refleksiju o umjetnosti. Već u prvoj rečenici predgovora hrvatskom izdanju Danto razlikuje estetiku od filozofije umjetnosti. Dok se estetika uglavnom tradicionalno odnosila na vrednovanje umjetničke i prirodne ljepote, filozofija umjetnosti se bavi problemom ontološkog statusa umjetničkog djela i iznalaženjem definicije umjetnosti čiji pojam ne sadrži nužno pojam ljepote. U tome se smislu treba shvatiti i podnaslov “estetika i pojam umjetnosti”, kao propitivanje odnosa između estetike i pojma umjetnosti. Nažalost, hrvatsko izdanje knjige ostalo je uskraćeno za ilustraciju Duchampovog *readymadea* na naslovnici koji zajedno s naslovom “Nasilje nad ljepotom” i podnaslovom “estetika i pojam umjetnosti” nagovještavaju glavnu temu ove knjige: veza između umjetnosti i ljepote.

Nasilje nad ljepotom sastoji se od dva predgovora, uvoda i sedam poglavlja koja u svom temelju imaju tri predavanja održana 2001. godine u sklopu “The Paul Carus Lectures” te s prerađenim i proširenim, što objavljenim što neobjavljenim ali u raznim prilikama izloženim tekstovima, tvore djelo koje treba čitati “...kao pustolovnu pripovijest, uz nešto filozofskih argumenata i distinkcija kao trofeja...” (30). Iako se na prvi pogled može činiti da je riječ o jasno pisanom tekstu, zbog velikog broja povijesno-umjetničkih primjera i nesustavnog mišljenja riječ je o teško prohodnom, ali ipak izazovnom djelu. Autor i sam u predgovoru upozorava: “za ovu knjigu uglavnom se ne smije smatrati da pretendira na bilo kakav znanstveni autoritet” (isto).

Polazišna točka Dantoove filozofije umjetnosti je pitanje ontološkog razlikovanja umjetničkog djela od svakodnevnih stvari, u čemu su pre-

² Vidi A. Stafford, *Making Sense of Marcel Duchamp*, 2008. < <http://www.understandingduchamp.com/>; <http://arthist.binghamton.edu/duchamp/LHOOQ.html> > (11. lipanj 2009)

sudnu ulogu odigrale Andy Warholove *Brillo kutije* (1964). Problem je prvi put postavio u svom članku “The Artworld” (*The Journal of Philosophy* 61 (1964)) u kojemu je tvrdio da je potrebno znati povijest i teoriju umjetnosti kako bi ontološka razlika između Warholovih *Brillo kutija* i popularnih Brillo kutija u koje su se pakirale spužve za čišćenje suđa postala jasna. U *Nasilju nad ljepotom* Danto priznaje i nalazi ironiju u spoznaji da su vjerojatno privlačna estetska svojstva Brillo kutije koju je James Harvey dizajnirao za komercijalne svrhe utjecala na njegov izbor upravo Warholovih *Brillo kutija* za filozofsku analizu, a budući da su estetski nerazlučive od popularne ambalaže, sama estetika nije mogla riješiti problem njihovog ontološkog razlikovanja. To nisu uspijevale ni sve dotadašnje teorije poput imitacijske teorije ili teorije izražavanja. Avangardna će djela šezdesetih godina prošlog stoljeća poput Duchampova *readymadea* pisoara, Cageove kompozicije “4’33” i spomenutih *Brillo kutija* “pročistiti” pojam umjetnosti pokazavši da estetska svojstva poput ljepote nisu nužan element ni umjetničkog djela ni pojma umjetnosti te omogućiti da u načelu sve može postati umjetnost. Preuzevši Hegelovu misao o umjetnosti kao prošlosti, takvo stanje “radikalne otvorenosti” Danto naziva “krajem umjetnosti” (63). Tim izrazom nije imao namjeru označiti kraj umjetničkog stvaranja, već ukazati na trenutak kada je umjetnost postala svjesna same sebe, a filozofija umjetnosti spremna ponuditi takvu definiciju umjetnosti koja će biti toliko općenita da može obuhvatiti sva postojeća i buduća umjetnička djela. Danto definira umjetničko djelo kao “utjelovljenje značenja” (72–73) tumačenje kojeg razdvaja umjetničko djelo od svakodnevnih stvari. Tumačenje ne proizlazi samo iz formalnih analiza djela. Uz poznavanje povijesti i teorije umjetnosti potrebno je uzeti u obzir i umjetnikova znanja i intenciju koja određuju granice umjetničkog tumačenja.³

U pokušaju povijesne rekonstrukcije razdvajanja umjetnosti i ljepote Danto zagovara tezu prema kojoj je “neukrotiva avangarda”, ponajviše dadaizam, pridonijela stvaranju pukotine između umjetnosti i ljepote (101–106). Nakon pojave avangardnih pokreta šezdesetih godina ljepota je nestala i iz umjetnosti i iz filozofije umjetnosti bivajući “detronizirana” ne samo na osnovi njenog opravdanog izbacivanja iz definicije umjetnosti, već i zbog “političkih” razloga, tj. bunta protiv “viktorijanskih ili edvardijanskih” stavova o ljepoti, pod kojima misli na pripisivanje moralnih i religioznih ciljeva umjetnosti i ljepoti. G. E. Moore je primjerice mislio da je religija podvrsta umjetnosti, a lijepo kao univerzalna vrijednost najviša istina moralne filozofije (77–80). Tako bi lijepa umjetnost bila korisna u prenošenju moralnih vrijednosti. Danto argumentira protiv

³ Danto, *Preobražaj svakidašnjeg*, nav. dj., str. 183.

tvrdnje Mooreova učenika Rogera Fryja da je umjetničko djelo ružno dok se zahvaljujući estetičkom obrazovanju ne shvati kao lijepo, što zapravo znači tvrditi da je sva umjetnost u stvari lijepa. Dadaisti su se namjernim stvaranjem umjetnosti koja nije lijepa pobunili protiv društva koje je ljepotu slavilo kao “omiljenu vrijednost”. Kasnija je avangarda pokazala da, time što ljepota nije ni nužan element, a ni cilj svakog umjetničkog djela, ni prosudba umjetničkog djela ne završava nužno vrednovanjem ljepote, ali može završiti vrednovanjem umjetničke izvrsnosti. Ključno je bilo opovrći “edvardijanski aksiom”, tj. da je dobra umjetnost nužno lijepa umjetnost. S obzirom na to da se estetika uglavnom poistovjećivala s ljepotom koja se povezivala s pojmom ukusa zasjenivši ostala estetska svojstva poput odvratnosti i ružnog, estetika i sama biva odvojena od filozofske analize umjetnosti i definicije umjetnosti (119–122). Neukrotiva je avangarda izbacivanjem ljepote iz definicije umjetnosti ukazala i na sva ostala estetska svojstva koja umjetnost može posjedovati.

Kakav je odnos između ljepote i umjetničkog djela nakon što je ljepota izbačena iz umjetnosti i njene definicije? Danto razlikuje estetski lijepo i umjetnički lijepo, pri čemu je prvo usko vezano za osjetila, a drugo “zahtijeva rasuđivanje i kritički um” (167). Ideju za to razlikovanje pro našao je u Hegelovim *Predavanjima o esteticima*, gdje Hegel razlikuje prirodnu od umjetničke ljepote. Umjetnička ljepota je “uzvišenija” jer je “iz duha rođena i ponovo rođena ljepota”.⁴ Dantoovim rječnikom, umjetničko djelo je intelektualan proizvod koji za razliku od prirodne pojave posjeduje značenje, a ljepota, ako je posjeduje, proizlazi iz interpretacije značenja djela kojeg je dio. Dok za neka djela poput Duchampova *Pisoara* moguća estetska ljepota uopće nije od bitne važnosti da bi bila izvrsna umjetnost jer kao izvanjska ljepota nije dio značenja djela, u djelima poput *Spomenika vijetnamskim veteranima* Maye Lin ljepota je unutarne povezana sa značenjem djela. Međutim, problem razumijevanju veze ljepote i značenja stvaraju ponekad nesukladne Dantoove misli. Primjerice, nakon što je napisao: “...ljepota djela, ako uopće jest lijepo, proistječe iz tog značenja” (57) jednu rečenicu poslije piše: “Pomislio sam, na primjer, na Spomenik vijetnamskim veteranima Maye Lin, gdje ljepota iznutra rađa značenje djela” (isto). Kasnije će u 4. poglavlju reći: “Na Spomeniku vijetnamskim veteranima misao pripada djelu i objašnjava ljepotu” (180), pri čemu mišlju ustanovljavamo značenje djela (173). Što je na kraju uzrok čega, ljepota značenja djela ili značenje djela ljepote djela? Čini se da Danto ipak misli da interpretacija djela prethodi unutarnjoj ljepoti: “Kako bismo vidjeli da li je djelo lijepo značenje djela moramo ustanoviti mišlju” (isto). Dodatni problem razumijevanju stvara njegova očita želja da ljepotu koju

⁴ Jure Zovko (ur.), *Klasici hermeneutike*, Zadar: Hegelovo društvo, 2005, str. 107.

je avangardna umjetnost izbacila vrati u definiciju umjetnosti: “Suvišno je reći da se ne namjeravam zalagati za to da ljepota opet uđe u definiciju ili biti umjetnosti” (125). Unutarnja bi ljepota zajedno s drugim estetskim svojstvima, za koja se treba naći mjesta u definiciji umjetnosti kao sastavni dio značenja djela, tada bila način povezivanja osjećaja i misli “koje prožimaju djelo” (182), te tako objašnjavala zašto je umjetnost bitna za ljudski život.

Za razliku od semantičkih svojstava poput *mimesis*, ljepotu i ostala estetska svojstva Danto shvaća kao pragmatična svojstva (“inflektori”) koja imaju funkciju sličnu retoričkoj: poticati gledatelja ili slušatelja na osjećaje i stav prema sadržaju umjetničkog djela (22; 208–209). Primjerice, ljepota Robert Motherwellovih *Elegija za Španjolsku republiku* unutarnje je povezana sa značenjem sadržaja tih slika i ima funkciju pružanja utjehe, olakšavanjem tuge i boli koje su vezane za jedan oblik političkog života koji nije preživio (200). Danto umjetnosti dodjeljuje reflektivnu sposobnost jer može govoriti nešto o bitnim pitanjima ljudskog života (poput smrti, ljubavi, rata, braka itd.) stavljajući ih u filozofsku perspektivu i ponekad djelujući “preobražavalačkom snagom” na čovjekov život. Ima li umjetnost doista “preobražavalačku snagu” Danto nije siguran, ali je siguran da ukoliko ne ostanemo samo na formalnoj analizi i shvaćanju umjetnosti kao medija putem kojega učimo o nekoj kulturi, iz razumijevanja utjelovljenog značenja u djelu ponekad možemo saznati nešto o pitanjima koja su za ljude od bitne važnosti.

Nasilje nad ljepotom je knjiga u kojoj se pokušava rekonstruirati nestanak ljepote iz umjetnosti i pojma umjetnosti, te potom vratiti pojam ljepote u suvremene rasprave o umjetnosti. Dok je prema Dantou ljepota u umjetnosti stvar izbora, u životu je ljepota nužan uvjet. Zbog toga je ljepota poput dobra i istine vrijednost, što se ne može reći i za ostala estetska svojstva (263). Time što bi ljepota nestala iz umjetnosti ne bi se izgubilo puno, ali bi se svakako puno izgubilo kada bi ljepota nestala iz života i svijeta u kojemu živimo.

Ljubiša Prica
jprica@gmail.com